

na łatwiejsze przechodzenie do treści kolejnych rozdziałów książki. Zakończenie publikacji stanowi rekapitulację refleksji naukowych podjętych w ramach poszczególnych rozdziałów.

Należy zauważyć, iż książka *Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie* autorstwa ks. prof. Wojciecha Góralskiego stanowi naukowe opracowanie zagadnienia wymiaru instytucji małżeńskiej, bowiem *ordinatio matrimonii ad bonum coniugum* jest jej istotnym elementem, co stało się wyrazem przełamania w kościelnym ustawodawstwie małżeńskim tradycyjnej doktryny dotyczącej celów małżeństwa. Publikacja przedstawia zwięzły rozwój orzecznictwa rotalnego w przedmiocie dobra małżonków i istotnych obowiązków małżeńskich, kładąc nacisk przede wszystkim na kwestię analizy prawnej elementów składających się na to pojęcie zarówno w wysublimowanych refleksjach teoretycznych, jak i w konkretnych rozwiązaniach. Poza tym książka jest interesującym studium kanonistycznym, mającym walory naukowe z racji zawartych w niej treści merytorycznych i sposobu przedstawiania omawianych kwestii. Ponadto stanowi istotny wkład w rozwój polskiej kanonistyki w zakresie prawa małżeńskiego.

Anna Gołębiowska
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa i Ochrony
im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie

Bożena Anna Czech - J e z i e r s k a, *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2011, ss. 309.

Historia prawa, ukazując poszczególne etapy rozwoju, podaje podbudowę dla lepszego zrozumienia obowiązujących obecnie poszczególnych działów systemów prawa współczesnego. Prawo rzymskie stanowi odrębną dziedzinę wiedzy jako przedmiot nauczania i prowadzenia badań naukowych w różnych ośrodkach akademickich. Był to przedmiot podstawowy, wykładany w ośrodkach akademickich. Określa się go jako prawo, które opracowano i obowiązywało w starożytnym Rzymie, aż do końca jego istnienia. Rozpowszechnienie prawa rzymskiego stanowi fenomen w historii kultury legislacyjnej, która znalazła zastosowanie w późniejszych epokach na terytorium całej Europy (por. A. Dębiński, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, wyd. II, Warszawa 2005, s. 23-24). Jego nauczaniem w okresie międzywojennym w różnych ośrodkach uniwersyteckich w Polsce zajęła się Bożena Anna Czech-Jezierska, szczególnie na polu edukacyjnym.

Na przestrzeni dziejów historii prawa i kształtowania się instytucji prawnych w różny sposób odnoszono się do wykorzystania prawa rzymskiego w rodzimych

rozwiązaniach. Zwolennicy prawa zwyczajowego niechętnie odnosili się do prawa rzymskiego, inni twierdzili, że należy wykorzystać to prawo dla ujednoczenia prawa w państwie. W akcie powołującym uniwersytet krakowski król przewidywał utworzenie aż pięciu katedr prawa rzymskiego, a trzech prawa kanonicznego, z czego wynika uprzywilejowanie tego prawa. Zawsze istniało zapotrzebowanie na dobrych prawników, dlatego rozwijały się uniwersytety z wydziałami prawa, gdzie prawo rzymskie cieszyło się dużym zainteresowaniem.

Tematyka publikacji, obejmująca nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym, jest trafna, ponieważ prawo rzymskie ma stałe miejsce w kulturze europejskiej. Autorka ukazała proces nauczania prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym, który wypełnia lukę w literaturze historycznoprawnej dotyczącą opracowań z zakresu prawa rzymskiego. W publikacji wykorzystano metodę historycznoprawną, zbierając materiały w formie syntetycznej, a następnie je porządkując w logiczny sposób. Autorka wyjaśnia na wstępie terminologię i znaczenie istotnych, stosowanych pojęć. Ponadto szeroko omawia założenia opracowywanego tematu, podając wiele zastrzeżeń, które wykorzystuje w publikacji. Należy podkreślić, że pod względem formalnym i merytorycznym recenzowana książka nie budzi żadnych zastrzeżeń, a zebrany materiał został ułożony logicznie.

Przyjęta konstrukcja omawianej pracy jest klarowna i przejrzysta z punktu widzenia metodologicznego. Znajduje się w niej bibliografia, podzielona na źródła i literaturę. Źródła mają dodatkowo własny podział, który ukazuje ich specyfikę. Szeroko rozbudowany wstęp przedstawia temat i cel pracy, źródła i literaturę, problemy metodologiczne oraz konstrukcję pracy. Całość publikacji podzielono na trzy rozdziały. Zakończenie jest podsumowaniem badań. Ponadto po zakończeniu dodano *appendices*, który w sześciu załącznikach szczegółowo ukazuje wykłady z prawa rzymskiego w omawianych ośrodkach naukowych z lat 1918-1939: 1. Wykłady z prawa rzymskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim; 2. Wykłady z prawa rzymskiego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie; 3. Wykłady z prawa rzymskiego na Uniwersytecie Warszawskim; 4. Wykłady z prawa rzymskiego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim; 5. Wykłady z prawa rzymskiego na Uniwersytecie Poznańskim; 6. Wykłady z prawa rzymskiego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Zamieszczone *appendices* uzupełnia treść rozprawy, podaje materiał źródłowy, który można wykorzystać przy układaniu programów studiów.

Rozdział pierwszy, jako wprowadzający, omawia organizację szkolnictwa akademickiego i studiów prawniczych, wyszczególniając odbudowę życia naukowego po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., podstawy prawne funkcjonowania akademickiego szkolnictwa wyższego, a także ówczesny spór o miejsce przedmiotów historycznoprawnych w programie studiów prawniczych. Autorka całą treść opiera na źródłach i bogatej literaturze. Ukazuje polemikę między profesorami Balzerem i Makarewiczem na temat miejsca przedmiotów historycznoprawnych w programie studiów. Wydaje się, że obydwaj mieli rację, w zależności od punktu widzenia. Można przypuszczać, że dyskusja nad planem programów studiów prawniczych w okresie międzywojennym miała duży wpływ na ukształtowanie się współczesnego sposobu wykładania tego prawa. Miejsce przedmiotów historycznoprawnych daje podstawę lepszemu zrozumieniu instytucji prawnych i ducha prawa oraz przyczynia

się do głębszej znajomości ewolucji niektórych instytucji prawnych, słownictwa prawniczego, a także dla wykształcenia umysłu młodego prawnika. Ten rozdział podstawowy daje dobre rozeznanie na temat dyskusji o miejsce przedmiotów historycznoprawnych w programie studiów prawniczych w okresie międzywojennym. Wydaje się, że zwyciężyła opcja kwalifikująca wykładanie przedmiotów historycznoprawnych na początku studiów prawniczych. Po zakończeniu poszczególnych paragrafów Autorka wyprowadziła własne krótkie wnioski badawcze. Poszczególne paragrafy zostały ułożone proporcjonalnie. Szeroko rozbudowane są przypisy, w których zawarto dodatkowe informacje i teksty źródłowe rozwijające opinie, dyskusje, a także rozporządzenia ministerialne.

Rozdział drugi omawia nauczanie prawa rzymskiego w istniejących ośrodkach uniwersyteckich, m.in. na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytecie Warszawskim, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, Uniwersytecie Poznańskim oraz Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Ponadto prezentuje sylwetki wybitnych wykładowców prawa rzymskiego oraz sposób prowadzenia wykładu i jego odbiór wśród słuchaczy. Autorka podaje także w przypisach dorobek naukowy profesorów, a nawet opisuje cechy ich charakteru, np.: „Egzamin u Koschembahra-Łyskowskiego uważano za najtrudniejszy na I roku, przede wszystkim ze względu na obszerny materiał, ale i samą osobę egzaminatora. Podczas egzaminów profesor podobno dawał wyraz swojej impulsywności: przerywał zdającym ich wypowiedzi, krzyczał [...]” (s. 118 n.); „Z usposobienia choleryk, z byle powodu się denerwował i wówczas groził zamknięciem uczelni, co budziło wesołość sali. Opowiadano, że na egzaminie oblał własną córkę [...]” (przyp. 118, s. 119); „Na pytanie «Kto poszedł za daleko?» – należało odpowiedzieć: «Za daleko poszedł jeden z wielkich romanistów, zdaje się francuskich, kwestionujących istnienie Dwunastu Tablic». Drugie miało być postawione [...] studentce: «Czy pani mogłaby w starożytnym Rzymie prowadzić dom publiczny?» Na co rezolutna studentka miała odpowiedzieć: «Ja nie, bo jestem niezamężna, ale jeśli chodzi o małżonkę pana profesora, to nie byłoby przeszkód». Chodziło tu oczywiście o to, że dwa tysiące lat temu w Rzymie dopuszczone były do tego procederu tylko kobiety zamężne” (przyp. 119, s. 119). W przypisach można znaleźć więcej różnych anegdotek o profesorach. Warto zwrócić uwagę na dobrze rozwinięty warsztat naukowy oraz bogatą treść tego rozdziału.

W trzecim rozdziale zostały omówione polskie podręczniki i literatura pomocnicza do akademickiej nauki prawa rzymskiego, m.in. *Pandekta* Fryderyka Zolla, *Zarys wykładu prawa rzymskiego* Stanisława Wróblewskiego, *Instytucje prawa rzymskiego* Karola Czyhlarza, *Instytucje, historia i system rzymskiego prawa prywatnego* Rudolfa Sohma, *Historia prawa rzymskiego* Josifa Pokrowskiego, *Instytucje i historia rzymskiego prawa prywatnego* Rafała Taubenschlaga, a także skrypty z ośrodka krakowskiego, lwowskiego, warszawskiego, lubelskiego i wileńskiego oraz wydawnictwa pomocnicze, tj. opracowania źródeł i repetytoria. W zakończeniu tego rozdziału mieszczą się podsumowujące wnioski. Autorka omówiła ponadto znakomite dzieła romanistyczne, wskazując na ich bogaty warsztat naukowy.

Publikacja Bożeny Anny Czech-Jezierskiej o nauczaniu prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym została dobrze przygotowana pod względem meryto-

rycznym i metodologicznym. Autorka wykorzystała w książce literaturę przedmiotu oraz bogatą bazę źródłową dostępną w archiwach. Obszerny materiał źródłowy obejmuje rozporządzenia prezydenckie, ministerialne, a także zasoby archiwalne niepublikowane i opublikowane omawianych ośrodków naukowych. Ponadto omawia dorobek naukowy wybitnych znawców tej problematyki. Zaprezentowana synteza całości pracy w Zakończeniu i w poszczególnych rozdziałach jest znaczącym wkładem Autorki w ukazanie nauczania prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym. Książka może być przydatna dla przyszłych prawników, przybliży bogaty dorobek kultury europejskiej.

Ks. Stanisław Tymosz
Katedra Historii Źródeł Kościelnego Prawa Polskiego KUL